

Dynastin Bernadotte 200 år

av Christer Brunström

När vi hör begreppet militär statskupp tänker vi nog i första hand på länder i Latinamerika eller Afrika men det var just detta som hände i Sverige i mars 1809. Kung Gustav IV Adolf avsattes och hans arvingar ströks ur tronföljden. I hans ställe valdes Gustav IV Adolfs farbror hertig Karl till kung. Det fanns många orsaker till dessa minst sagt drastiska handlingar.

Gustav IV Adolf hade styrt sitt land mer eller mindre som enväldshärskare. På det utrikespolitiska området kom den ena katastrofen efter den andra. Finland och Åland förlorades år 1809 till Ryssland och ryska trupper hade härjat längs Norrlandskusten.

A. BUREUS, J. BLAEU SUECIA, DANIA ET NORVEGIA 1662

SVERIGE 5kr

O.N. DEL. CZ. SLANIA SC. 1991

Innan hertig Karl blev kung Karl XIII hade han lovat att respektera den nya regeringsformen som byggde på ett slags maktbalans mellan kung och riksdag. Rättsväsendets självständighet bekräftades liksom

Christer Brunström är född 1947 i Svarteberg i Bohuslän. Han är fil. mag. och har arbetat som lärare i moderna språk. Numera ägnar han sig åt publicistisk verksamhet med frimärken som huvudsakligt tema.

tryck- och yttrandefrihet. All förhandscensur av pressen avskaffades. Religionsfriheten var dock fortsatt starkt begränsad.

Liksom tidigare låg den egentliga makten hos ett i stor utsträckning aristokratiskt ledarskikt.

Det fanns flera problem med Karl XIII. Han var inte helt ung och han saknade arvingar, det vill säga det fanns ingen uppenbar tronföljare.

Makteliten i Sverige började tämligen omedelbart att söka efter en lämplig kronprins och en sådan fann man efter kort tid. Valet föll på prins Kristian August som var överbefälhavare i Norge. Baktanken fanns redan då att på något sätt kunna ansluta Norge till det svenska riket. Nu blev det inget av dessa planer eftersom prinsen omkom vid en militärövning i Skåne i maj 1810.

Nu riktades intresset i stället mot Frankrike och marskalken Jean Baptiste Bernadotte som under perioden 1807-1809 hade tjänstgjort som mycket duglig guvernör över Hansastäderna Bremen, Hamburg och Lübeck.

Karl XIV Johan (1818-1844)

Jean Baptiste Bernadotte föddes i en ofrälse familj i den sydfranska staden Pau år 1763. Vi vet att han en tid arbetade som advokat-

biträde men år 1780 ändrade han bana och tog värvning som soldat. År 1790 hade han blivit adjutant vilket var den högsta grad han kunde få som underofficer. Alla högre grader var reserverade för adeln.

Den franska revolutionen 1789 ledde till enorma förändringar på många områden och då inte minst för ofrälse militärer. År 1792 blev Bernadotte löjtnant och sedan gick den militära karriären i raketfart. Redan 1794 blev han general och han fick allt fler viktiga uppgifter. År 1798 tillbringade han en tid i Wien som fransk ambassadör. Samma år gifte han sig med Désirée Clary och året efter föddes sonen Joseph François Oscar. Samma år var han under en kortare tid krigsminister.

Jean Baptiste Bernadotte var mycket kompetent både som administratör och militär vilket säkert förklarar att han 1804 utnämndes till marskalk och två år senare blev han furste av Ponte Corvo i Italien. Ponte Corvo var en tämligen obetydlig stad som fram till 1806 hade varit en av Kyrkostatens två exklaver i kungariket Neapel. Napoleons bror Joseph hade blivit kung i Neapel år 1806 och han var gift med Jean Baptiste Bernadottes syster. Uppenbarligen tyckte kejsaren att även marskalken borde ha en lämplig adlig titel. Bernadotte besökte aldrig sitt lilla italienska rike.

Som redan nämnts fungerade Bernadotte som guvernör över de tre nordtyska Hansastäderna från 1807 till 1809 och det var där som de svenska spanarna fick upp ögonen för honom. Han var en framgångsrik militär, skicklig administratör och dessutom prins.

Marskalk Bernadotte kallas till Sverige

Det var just dessa kvaliteter som man tyckte sig finna hos fursten av Ponte Corvo eller med andra ord Jean Baptiste Bernadotte. Han visade sig vara mycket intresserad av det svenska erbjudandet men det fanns ett stort problem. Bernadotte var nämligen kalvinist.

Men just detta var inget större hinder för den blivande kronprinsen. Under resan till Sverige stannade han till i Helsingör där han den 19 oktober 1810 i närvaro av ärkebiskop Jakob Axelsson Lindblom och några präster konverterade till den lutherska läran. I samma veva avstod han från furstetiteln i Italien och han tilldelades en viss ekonomisk kompensation, som dock aldrig betalades ut i sin helhet.

En baktanke med valet av den franske marskalken var en önskan att återerövra landets östra del - Finland. Men den nye kronprinsen hade helt andra planer. Han anslöt Sverige till koalitionen mot Napoleon och vid freden i Kiel den 14 januari 1814 tilldelades Sverige hela Norge. Norrmännen var inte helt nöjda med just detta beslut varför man

sammankallade ett möte i Eidsvoll utanför Kristiania för att skriva en ny författning. Den skrevs under den 17 maj 1814 och just detta datum är som bekant Norges nationaldag. Författningen var för dåtiden mycket progressiv och det är dessutom världens enda författning som skrivits på ett annat språk än det egna landets. Den är nämligen skriven på danska.

Man passade också på att välja den danske kronprinsen Kristian Frederik till norsk kung men han erkändes inte av någon annan stat. Kung Karl XIII lät inleda ett fälttåg mot Norge sommaren 1814 under ledning av den nye kronprinsen. Stridigheterna varade hela sommaren med förluster på båda sidor. Den 14 augusti 1814 slöts fred i Moss och Norge blev en stat i personalunion med Sverige.

Den svenska erövringen av vårt västra grannland ledde ironiskt nog till större självständighet för norrmännen som nog aldrig var speciellt förtjusta över att styras från Stockholm. Mötet i Eidsvoll har naturligtvis uppmärksamrats med frimärken.

När Bernadotte kom till vårt land var Sverige en kolonialmakt om än i obetydlig skala. Vår enda besittning var ön Saint-Barthélemy i Karibien. Den hade köpts från Frankrike 1784 för att användas i triangelhandeln vilket ledde till att även Sverige blev involverat i handeln med slavar. Hur det gick med denna koloni återkommer jag till i avsnittet om Oscar II.

Mindre bekant är att Sverige under 15 månader 1813-1814 ägde Svenska Guadeloupe. Det var Storbritannien som erbjöd denna stora ö till Sverige och kronprinsen som kompensation för de stora egendomar han förlorat i Frankrike i samband med att han anslöt Sverige till den antifranska alliansen. Det svenska styret tycks inte ha gjort några

större insatser för att markera sin närvaro på Guadeloupe och ön återlämnades till Frankrike den 30 maj 1814.

Vi får inte glömma bort Karl Johans hustru Desideria. Det var det svenska namn som Désirée Clary (1777-1860) fick och som hon aldrig gillade. Hon var dotter till en framgångsrik sidenhandlare i Marseille. Hon och hennes syster blev tidigt involverade i familjen Bonaparte och från 1784 till 1785 var hon trolovad med Napoleon. Det blev dock inget av denna relation men Désirées syster gifte sig med Napoleons bror.

Désirée gifte sig med Jean Baptiste Bernadotte år 1798. Bröllopet blev borgerligt eftersom han var kalvinist och Désirée snarare ateist än troende katolik. Under sina många år i Sverige tycks hon ha varit praktiserande katolik utan någon större övertygelse.

Sonen Joseph François Oscar föddes år 1799. Maken var ofta utomlands och Désirée vistades huvudsakligen i Frankrike i kretsen kring Napoleon. När hon 1806 blev furstinna blev hon först förskräckt när det hävdades att hon måste bosätta sig i Ponte Corvo men lyckligtvis kunde hon bo kvar i Paris.

Efter ett kort besök i Sverige 1810 återvände hon till Frankrike. Sverige var definitivt inte hennes favoritland. Alla hennes nära släktingar och vänner fanns ju i Paris. Först år 1823 återvände hon till Sverige och levde sedan permanent i landet fram till sin död 1860. Hon kröntes till svensk drottning den 21 augusti 1829. Hon hade även önskat att bli krönt i Norge men det gick inte på grund av hennes formella katolska tro.

Drottning Desideria ihågkoms för sina excentriska vanor. Många beskriver henne som en i grunden borgerlig person som ibland kunde ha en lugnande inverkan på den hetlevrade maken.

Karl XIV Johan valde valspråket *Folkets kärlek min belöning*. Man kan förmoda att kungen uppskattade även andra belöningar i form av eleganta slott och andra förmåner.

Det hände mycket positivt under Karl XIV Johans tid som svensk kung men kanske var införandet av folkskolan år 1842 speciellt betydelsefull. Beslutet skrevs under av Karl XIV Johan den 18 juni 1842 och publicerades i *Svensk Författnings-Samling* nummer 19. Undervisningen av landets unga fick nu en mera pedagogisk utformning där barnen fick lära sig att skriva, läsa och räkna. Fortfarande spelade dock kristendomsundervisningen en stor roll. Även om det skulle dröja många år innan reformen var helt genomförd, hade grunden lagts för en stark utveckling av kunskapsnivån i landet.

Karl XIV Johan var ju även kung av Norge där inledningsvis ämbetsmän fick stor betydelse. Redan tidigt utvecklades landet i en liberal riktning medan konservativa idéer fortsatte att dominera i Sverige.

Det svenska Postverket hade grundats redan 1636 men det var föga effektivt under inledningen av 1800-talet. Portosatserna var krångliga och hanteringen av posten var minst sagt tidskrävande. Posten användes huvudsakligen av statlig och lokal administration, mer betydande köpmän och av den skrivkunniga överklassen.

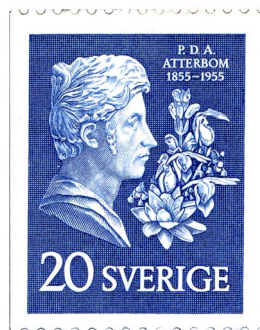
Karl XIV Johan tycks aldrig har lärt sig att fullt behärska det svenska språket. När han skulle hålla tal var manuset ofta författat fonetiskt för att hjälpa kungen att uttala orden så korrekt som möjligt. Han tycks dessutom ha fruktat för sitt liv under hela sin regeringstid.

Oscar I (1844-1859)

Oscar I föddes 1799 och han var sina föräldrars enda barn och hade fått namnet Joseph François Oscar. Endast elva år gammal kom han till det främmande Sverige och han fick nu lära sig ett helt nytt språk. I motsats till sin far lyckades han mycket bra med svenskan.

Många medlemmar av familjen Bernadotte har haft artistisk begåvning av varierande slag och i Oscars fall var det musiken som mest intresserade honom.

Som blivande kung var det naturligtvis viktigt att den unge prinsen fick en omfattande utbildning. Det blev studier vid universitetet i Uppsala. Han fick flera av dåtidens akademiska storheter som lärare: Berzelius i kemi, Geijer i historia och Atterbom i litteratur. Det är nog inte många studenter som haft hela tre lärare som samtidiga hedrats med frimärken.

Oscar beskrivs som en tämligen liberal person och tycks ha chockats av tillståndet i landets fängelser. Idag är det nog svårt att föreställa sig hur illa fångar behandlades i våra fängelser och då oberoende av vilka brott de dömts för. Här var det straff som gällde och inga försök att få brottslingarna att leva ett mera normalt liv efter frisläppandet.

Prinsen tycks ha ägnat mycket tankeverksamhet åt problematiken och han skrev en bok om just detta ämne. Verket översattes sedan till flera andra språk. Jag tror nog att vi kan se honom som en föregångare på detta område

Kanske är det därför inte speciellt förvånande att Oscar I som kung valde valspråket *Rätt och sanning*. Han hade dock en mycket tveksam inställning till äktenskaplig trohet. Med sin älskarinna Emilie Höggqvist (1812-1846) fick han två söner som snabbt förpassades ut ur landet. Emilie var en av sin tids riktigt stora aktriser och hon hade flera älskare. Tragiskt nog blev hennes levnad kort eftersom hon drabbades av både tuberkulos och lungcancer.

I Oskarshamn kommer man speciellt ihåg Oscar I. När orten fick stadsrättigheter år 1856 ändrades namnet från Döderhultsvik till just Oskarshamn.

Det var under Oscar I:s regeringstid som Postverket genomförde stora förändringar i och med införandet av frimärken år 1855. Vi vet inte om han blev besviken över att inte avbildas på de svenska frimärkena. I stället valde man det svenska riksvapnet som motiv. I Norge agerade man dock helt annorlunda. Redan år 1856 kom en bruksserie med porträtt i profil av den svensk-norske monarken.

Oscar I kunde också bevittna införandet av de första järnvägarna i landet. Den allra första järnvägen med allmän trafik invigdes

1849 - Frykstadbanan. Under de första åren drogs tågen på den åtta kilometer långa smal-spåriga banan av hästar men år 1856 togs loket Frykstad i bruk. Det finns med på ett av de frimärken som gavs ut 1956 för att fira de svenska järnvägarnas 100-årsjubileum. Årtalet ser nästan ut att ha valts på måfå men man ville uppmärksamma en viktig period i utbyggandet av vårt lands transportsystem.

Hur gick det då med Frykstadbanan? Den lades ner 1871, men ersattes 1872 med en bibana till Nordvästra stambanan mellan Kil och Frykstad.

Järnvägen kom att få en enorm betydelse för postens utveckling. År 1855 hade enhetsporto införts och det kostade nu 4 skilling banco att sända ett vanligt brev. Tidigare hade man antingen betalat portot kontant vid inlämnandet av brevet på ett postkontor eller så lät man mottagaren betala för det. Men den största vinsten med enhetsportot var att alla inrikes brev som inte överskred vikten 11/4 lod kostade lika mycket oavsett avstånd.

År 1858 introducerades nya valörer i öre på våra svenska frimärken. En riksdaler bestod av 100 öre vilket på många sätt var enklare att använda än skilling banco (1 riksdaler = 48 skilling banco).

Karl XV (1859-1872)

Oscar I:s äldste son hette Karl och han var född 1826. I sina böcker om svenska kungar har Herman Lindqvist intresserat sig mycket för denne monark. Han led uppenbarligen av svår stamning. Detta hindrade honom inte från att ha stor framgång hos det täcka könet. Han har gått till historien som en kvinnokarl av stora mått. Karl tycks ha varit

riktigt populär i breda folklager och han fick smeknamnet Kron-Kalle. Hans valspråk som kung var *Land skall med lag byggas*. Detta var dock inte något som han själv alltid kom ihåg.

År 1856 hade Karl utsetts till vicekung i Norge. Det var vid denna tid som Norge började utvecklas till en av världens ledande nationer inom internationell sjöfart.

Karl XV hade konstnärliga talanger vilka Herman Lindqvist beskriver som mycket blygsamma. Men han var utan tvekan av stor vikt som mecenat för dåtidens betydligt mer framstående konstnärer. Som ett led i detta stöd köpte kungen regelbundet konst. Hans samling blev med tiden tämligen omfattande och den speglar hans samtids konstnärliga uttryck.

Efter kungens död donerades samlingen till det då nygrundade Nationalmuseum. Den bestod av hela 400 verk och den utgör idag basen för museets samlingar av 1800-talskonst. I detta sammanhang kan kungens bidrag till vår kulturhistoria inte övervärderas.

År 1966 uppmärksammades Nationalmuseums hundraårsjubileum med en frimärksserie. I oktober 2018 återinvigdes Nationalmuseum efter omfattande reparationer.

Karl XV fick aldrig se sitt porträtt på vare sig svenska eller norska frimärken men det var nära att detta hade ägt rum. P. A. Nymans tryckeri i Stockholm hade nämligen tillverkat de frimärken med Oscar I:s porträtt som gavs ut i Norge 1856. Nu avled kungen redan 1859 och Nyman insåg att det skulle kunna behövas nya frimärken i Sverige. Han framställde därför en serie essäer med den

nye kungen i profil. Utformningen var mycket likt ett frimärke från Nova Scotia utgivet 1860; och här kan man verkligen tala om ett plagiat. Nyman fick dock inte kontraktet och dessutom beslöts att fortsätta med vapentypsmärken. Dessa essäer ger oss dock en möjlighet att dokumentera även Karl XV i våra frimärksalbum.

Oscar II (1872-1907)

Oscar II föddes år 1829. När han blev kung år 1872 fick Sverige en monark, som inte bara hade konservativa idéer utan dessutom visade sig vara tämligen tyskorienterad. Kanske hängde detta delvis samman med att han var gift med en tysk prinsessa. Otto von Bismarck var en person som han uttryckte speciell beundran för.

Han trodde nog aldrig att han skulle bli kung av Sverige eftersom han fanns först på tredje plats i tronföljden. Oscar II satsade i stället på en militär karriär inom flottan. I sin ungdom ägnade han sig åt författarskap och publicerade år 1858 diktcykeln *Ur svenska flottans minnen*. Oscar II är hittills den ende kung i ätten Bernadotte, som skrivit sina memoarer.

Oscar var en mycket språkbegåvad person och översatte ett antal böcker till svenska. Han intresserade sig för fotografi och han hade ofta med sig sin hovfotograf under

sommarkryssningar längs Sveriges kuster. Marstrand var en av hans favoritplatser.

Oscar II gillade pompa och ståt och han insisterade på att krönas till kung på just detta sätt. Han kröntes år 1873 inte bara en utan två gånger - först i Storkyrkan i Stockholm och sedan i Nidarosdomen i Trondheim. När allt kommer omkring var han ju kung både i Sverige och Norge. Mycket tyder på att han personligen stod för en del av kostnaderna.

Det var också Oscar II och hans regering som avslutade det svenska kolonialäventyret i Karibien. Att inneha ön St. Barthélemy ledde enbart till kostnader och man beslöt att sälja ön. Först organiserades en lokal folkomröstning där 352 röstade för en försäljning till Frankrike och endast en öbo önskade att St. Barthélemy skulle förbli svenskt. Det rapporteras dock att många öbors ögon var tårfulla när den svenska flaggan halades år 1878. Sverige fick 300.000 kronor för ön. Idag återstår endast några gatunamn på svenska och huvudorten heter Gustavia.

Liksom läsarna av denna årsbok var även Oscar II en stor samlare. Enligt en artikel av Herman Lindqvist i Aftonbladet den 1 februari 2010 hade kungen landets största samling av pornografi.

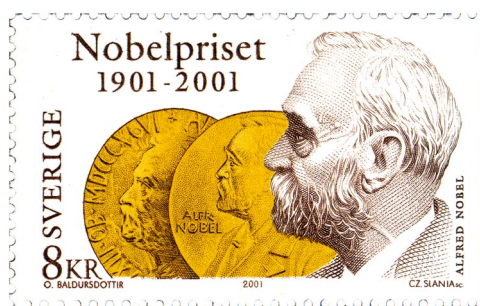
I likhet med Karl XV hade Oscar II många utomäktenskapliga förbindelser. Här omnämns minst sex olika kvinnor. En del av dessa förhållanden resulterade även i barn för vilka kungen betalade underhåll på ett diskret sätt. Allt detta är typiskt för den dubbelmoral, som präglade andra halvan av 1800-talet.

Oscar II intresserade sig starkt för omvärlden och bidrog ekonomiskt till genomförandet av olika expeditioner. År 1902 adlades Sven Hedin för sina upptäckter i Cent-

ralasien. Han är för övrigt den siste svensk som visats denna hedersbetygelse.

År 1896 avled Alfred Nobel och i sitt testamente hade han avsatt nästan hela sin enorma förmögenhet för att finansiera priser inom utvalda områden. De första Nobelprisen delades ut 1901. Utdelningen den 10 december är kanske höjdpunkten i det kungliga verksamhetsåret eftersom det är monarken som utdelar själva priset. Oscar II lär först ha varit missnöjd med att priset gavs till utlänningar men ändrade sig när han insåg den enorma publicitet som det genererar för vårt land. Fredspriset delas ut i Norge enligt Nobels önskemål.

Som valspråk hade Oscar II valt *Brödrafolkens väl*. Det måste ha blivit en mycket stor besvikelse för kungen när norr-männen år 1905 valde att gå sin egen väg. Så här i efterhand kan man konstatera att be-folkningen i vårt grannland aldrig hade varit speciellt positiv till att ingå en union med Sverige. Märkligt nog var det en konflikt om konsulat, som var den direkta orsaken till unionsupplösningen.

Efter 1905 ändrades valspråket till *Sveriges väl*

Samtidigt som Oscar kröntes till kung introducerades en ny frimärkstyp i landet. Från 1872 och framåt frankerades breven med frimärken av ringtyp. Det var förmodligen mycket praktiska frimärken ur postal synpunkt eftersom valörsiffran var det huvudsakliga motivet. Nya postkontor inrättades varav en del fick mycket kort levnad.

År 1873 ersattes riksdalern av kronan som valuta i Sverige i samband med skapandet av en skandinavisk myntkonvention med guld som utgångspunkt. Danmark och Sverige inledde samarbetet år 1873 och Norge tillkom 1875. Det blev nu i stort sett samma portotaxor i de tre länderna.

År 1874 grundades Världspostunionen, UPU, en samarbetsorganisation för världens postverk. Det var tysken Heinrich von Stephan som varit drivande i denna utveckling. Resultatet blev en mycket förenklad och betydligt effektivare posthantering länderna emellan.

Redan 1878 gav det norska postverket ut tre högvalörer, som alla hade ett porträtt av Oscar II som motiv. Det skulle sedan dröja ända till 1885 innan kungens porträtt introducerades på svenska frimärken. Först ut var 10-öresvalören i boktryck.

År 1891 kom en ny version och nu i elegant koppartryck. Som framgår av illustrationen är det ett mycket lyckat porträtt av den tämligen äldre kungen. Fram till sin död kom Oscar II att totalt dominera på svenska frimärken. Det var också en period då postverksamheten expanderade mycket kraftigt.

Valören 10 öre var den som motsvarade portot för ett vanligt brev, varför nästan alla försändelser var frankerade med just denna valör. Detta förklarar att det trycktes inte

Boktryck.

Koppartryck.

mindre än 1.127 miljoner exemplar av just detta frimärke. Inget annat svenskt frimärke har tryckts i en lika stor upplaga.

I början av 1900-talet hade vykort blivit något av en fluga och människor runt om i vårt avlånga land sände miljontals kort till släkt och vänner. Den klassiska vykortseran varade sedan fram till första världskrigets utbrott, då många människor fick helt andra saker att tänka på.

Vykort avbildande Oscar II och kungen tillsammans med andra familjemedlemmar blev mycket populära kring förra sekelskiftet.

Sverige var sent ute med minnesfrimärken. Men när Oscar II kunde fira sitt 25-årsjubileum som regent år 1897 gav Postverket ut ett pampigt jubileumskort med valören 5 öre. Motivet trycktes i ståltryck och visar monarken och Stockholms slott. Man lät trycka inte mindre än 1.372.040 exemplar varför detta magnifika kort än idag är mycket prisbilligt. Den pråliga utformningen är mycket typisk för tiden.

Mot slutet av 1800-talet utvecklades handel och industri. På utställningar både i

Sverige och utomlands uppvisades de nya produkterna för intresserade besökare. Det är nu som produktreklamen får sitt stora genombrott. Oscar II ställde upp i olika reklam-sammanhang.

Under några år i början av 1900-talet var det norska fiskkonserverföretaget Chr. Bjelland & Co. verksamt i Lysekil. År 1902 introducerades *King Oscar Sardines* med kungligt tillstånd. Produkten finns än i dag och marknadsförs av företaget King Oscar A/S i Norge.

Kungen hade uppenbarligen ett stort intresse för fiskerinäringen och konserv-industrin. Han besökte år 1883 fiskerit-utställningen i just Lysekil.

Intressant nog gav även Gustaf V sitt tillstånd att använda hans namn och porträtt på fiskkonserver. Det var fabrikören Lars Goksöyr i Strömstad som 1938 introducerade produkten. Än idag kan man köpa *Kung Gustafs lättroökta brisling* på burk.

Oscar II levde under den viktorianska eran med många strikta regler för hur man skulle uppföra sig. När den franska aktrisen Sarah Bernhardt (1844-1923) besökte Stockholm år 1883 för att spela pjäsen *Fédora* på Kongl. Stora Teatern med föreställningar den 29 och 30 maj passade Oscar II på att tilldela henne medaljen Litteris et Artibus med kunglig krona i briljanter. Det hör till historien att Sarah var dotter till Judith Bernhardt, en lyxprostituerad med intima kontakter med män ur de högsta samhällsklasserna i Frankrike.

Det var under Oscar II:s regenttid som utvandringen till Nordamerika nådde sin höjdpunkt. Orsaken var bland annat perioder av svår missväxt. Enligt folkräkningen i

USA år 1890 hade landet då cirka 800.000 medborgare av svenskt ursprung. Denna stora förlust av arbetsföra människor måste ha oroat inte bara kungen utan även dåtidens myndigheter. Man frågade sig om det var bristen på möjligheter för medborgarna att påverka sin tillvaro, som ledde till beslutet att lämna Sverige för ett nytt liv på andra sidan Atlanten.

Det var också under slutet av Oscar II:s regeringstid, som Sverige fick det första bild-frimärket. Det gavs ut den 27 oktober 1903 och uppmärksammade invigningen av Stockholms nya posthus samma dag. Framärket fick den dittills högsta valören för ett svenskt frimärke - hela fem kronor - vilket var riktigt mycket pengar för många människor på den tiden. Det kanske förklarar att det var få samlare som kunde skaffa sig ostämplade exemplar till sina samlingar.

Vid början av 1900-talet var TBC fortfarande en fruktad sjukdom. Orsaken var trångboddhet och svårigheten att hålla bostäderna rena. För att få ihop medel att bekämpa sjukdomen kom den danske postmästaren Einar Holboel på idén att sälja spe-

ciella välgörenhetsmärken lagom till julhelgen år 1904. Även i Sverige fick idén gehör och det första märket visade Thor Thoréns bild av en mor med sitt barn. År 1905 pryddes julmärket av kung Oscar II och drottning Sofia.

Gustaf V (1907-1950)

Gustaf V föddes år 1858. Idag är det kanske inte längre speciellt många, som har några direkta minnen av denne bitvis aningen kontroversielle regent. Han fick ett mycket långt liv och avled år 1950.

När Gustaf V blev kung år 1907 blev hans valspråk *Med folket för fosterlandet*. Det är nog tämligen typiskt för hans konservativa tankar om kungamakten i landet. Han kom tämligen omgående i hetluften. År 1909 hade allmän rösträtt för män införts, men bara till riksdagens andra kammare. Ett helt annat och föga demokratiskt system användes för val till första kammaren.

År 1911 hade liberalen Karl Staaf bildat regering med stöd av socialdemokraterna. Ett av Staafs löften hade varit att reducera kostnaderna för försvaret. Detta var dock något som mötte starkt motstånd inte bara hos kungen utan även ute i landet bland de mer konservativa bönderna. De började kampanja för utökade anslag till armé och flotta och planerade en stor demonstration i Stockholm för att verkligen ge uttryck för sina krav.

I februari 1914 hade konflikten skärpts och mer än 30.000 bönder hade samlats i den kungliga huvudstaden för ett ”bonde-tåg”. Gustaf V var positiv till deras krav och den 6 februari skulle han hålla tal på borggården i Stockholms slott. I sitt tal stödde han böndernas krav vilket ledde till en rege-ringskris.

Länge trodde man att det var Verner von Heidenstam, som hade skrivit kungens tal men senare har det visat sig att författaren var Sven Hedin, som också förespråkade ökade anslag till försvaret. ”Borggårdstalet” var kanske det sista stora försöket från kungens sida att blanda sig i landets styre. Senare, i och med introduktionen av radio, blev Gustaf V den förste monark som talade direkt till det svenska folket.

Gustaf blev riktigt gammal och även om det fanns incidenter under hans långa tid som landets statschef blev han tillräckligt uppskattad för att till och med få ett smeknamn – ”V-Gurra”. Kungens kurva i Stockholm har dessutom fått sitt namn efter en dikeskörning av kungens chaufför år 1946. Ibland kan geografiska namngivningar ha en mycket märklig bakgrund.

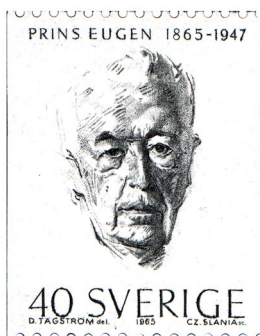

Kungen hjälpte till att introducera tennis i vårt land och han var en relativt duktig spelare. Han brukade tävla under pseudonymen ”Mr. G”. Kanske var det i Nice på franska Rivieran, som han hade kommit i kontakt med sporten. Han var en flitig besökare i Nice och under sina sista år brukade han tillbringa vårarna i staden. År 1936 blev han hedersmedborgare i Nice. Under mina besök i staden brukar jag alltid besöka Jardin Albert 1er; där finns en byst av kung Gustaf V alldeles vid Avenue de Suède. Idag torde han vara bortglömd av lokalbefolkningen, men som besökande svensk är det alltid roligt att träffa på detta minne från en svunnen tid.

Det stora flertalet läsare av denna årsbok är samlare och det är något som man delar

med Gustaf V. Han var mycket intresserad av musik och konst och det var speciellt konsthantverk, som han samlade med passion.

Under sitt långa liv fick kungen erfara enorma förändringar och då inte minst inom konst och kultur. Efter första världskriget kom modernismen till Sverige. Prins Eugen hade visserligen många officiella plikter men hans stora intresse var konst. Man kan förmoda att bröderna Gustaf och Eugen då och då diskuterade sådana frågor.

På det postala området ägde många förändringar rum. En del postkontor i landets mer avlägsna delar hade stängts då postmängderna var obetydliga. Distributionen av posten gick allt snabbare och då i första hand tack vare järnvägen. Men här tillkom redan på 1910-talet en viktig konkurrent - flyget. Redan 1912 kom det första frimärket som användes specifikt för flygpost men det hade inte getts ut av Postverket utan av Föreningen Barnens Dag i Stockholm. Frammärket såldes för 60 öre varav 50 öre gick till Barnens Dag och resterande 10 öre var portotillägg för luftposten. Tre flygningar med post genomfördes under andra halvan av september 1912.

I FACIT-katalogen redovisas detta frimärke som ett halvofficiellt flygpostfrimärke. Liknande flygpostexperiment gjordes i andra europeiska länder och i många fall gav man även där ut halvofficiella frimärken. Först 1920 kom tre frimärken avsedda för flygpost. Idag transporteras väldigt mycket post med flyg.

Under Gustaf V:s första år, som landets kung gavs det ut få jubileums- eller specialfrimärken. Allt ändrades 1924 då Världspostunionen, UPU, genomförde en kongress i Stockholm i samband med sitt 50-årsjubileum. Först gav man ut 15 frimärken med valörer från 5 öre till 5 kronor med anledning av själva kongressen. Här fick kungen figurera på de tre högvalörerna. Denna serie gavs ut den 4 juli 1924.

Dåtidens samlare torde ha rasat när man den 16 augusti 1924 gav ut ytterligare 15 frimärken med samma valörer som tidigare för att fira UPU:s femtioåriga tillvaro.

Gustaf VI Adolf (1950-1973)

Gustaf Adolf föddes år 1882 och blev Sveriges kronprins år 1907. I motsats till sin far var han betydligt liberalare och mer orienterad mot Storbritannien. Kronprinsessan Margareta, hans första hustru, spelade kanske en viss roll eftersom hon var engelska. Hon hade konstnärliga anlag och var mycket intresserad av trädgårdar och skapade en sådan till Baltiska utställningen i Malmö 1914. Den finns delvis kvar än idag.

Kronprins Gustaf Adolfs stora intressen var historia och arkeologi och han deltog aktivt i många arkeologiska utgrävningar både här hemma, i Sydeuropa och i Mellerta Östern.

Margareta avled 1920 och kungen gifte senare om sig med Louise Mountbatten, även hon av adligt engelskt ursprung.

Gustaf VI Adolf var redan folkpensionär när han blev kung år 1950. Han valde då *Plikten framför allt* som valspråk. Författaren växte upp med Gustaf VI Adolf som kung och nog fick man intrycket att han tog sitt uppdrag som landets statschef på stort allvar.

De svenska kungaligheterna tycks inte ha haft något större intresse för filateli. Ett undantag är Gustaf VI Adolf, som tycks ha varit intresserad av det mesta. I sin bok *Frimärkskavalkad* berättar Sigurd Tullberg om den stora frimärksutställningen, som arrangerades av Fred Melville och Junior Philatelic Society i London i maj 1923. Svensken Nils Strandell ingick i juryn. På utställningen kunde man bese två av världens mest värdefulla frimärken - British Guiana 1c 1856 och den

gula treskillingen. Den senare ställdes ut av friherre Erik Leijonhufvud.

En av besökarna på utställningen var kronprins Gustaf Adolf. Han hade kommit till London några veckor före förlovningen med Louise Mountbatten. Tullberg beskriver kronprinsen som starkt filatelistiskt intresserad.

I *Filatelistiska meddelanden* nummer 8/1923 skriver signaturen H.W. (Harry Wennberg, frimärkshandlare) bland annat följande om kronprins Gustaf Adolf:

”Allt sedan barnåren har H. K. H. Kronprinsen intresserat sig för filatelen. Den samling han lyckats hopbrunga är visserligen icke av något betydande omfång, men samlad efter en viss plan med stor urskillnad och smak.”

Samlingen omfattade Sverige (specialiserat), Norge, Danmark, Finland, England, samtliga tyska och italienska stater, Frankrike, Spanien och Portugal. Med undantag för de nordiska länderna samlade kronprinsen endast perioden 1840-1890. Förmodligen var Wennberg en av kronprinsens viktigaste leverantörer vilket förklarar hans detaljerade beskrivning av samlingen. Wennberg berättar vidare att kronprinsen hade upfunnit ett eget etiketteringsystem där årtalsetiketterna klistrades in direkt under det första frimärket i varje ny serie. Gustaf Adolf var den förste hedersledamoten i Sveriges Filatelist-Förening. Wennberg nämner dessutom att kronprinsens äldste son, prins Gustaf Adolf, också var frimärkssamlare.

Kronprinsens allt mer ökande plikter fick dock som följd att hans filatelistiska intressen fick allt mindre tid. Om Gustaf VI Adolfs frimärkssamling finns bevarad är tyvärr okänt.

Om man går igenom partier av brevklipp från 1950-talet till runt 1970 torde en mycket stor andel bestå av bruksfrimärken med kungen i profil. Under denna period kom motivet i tre olika versioner.

År 1962 fyllde kungen 80 år vilket markerades med två frimärken med tillägg för Gustaf VI Adolfs 80-årsfond för svensk

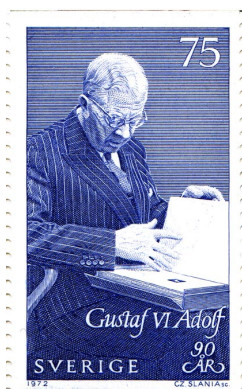

kultur. Tillägget var 10 öre per frimärke. Totalt såldes 5,8 miljoner frimärken varför det blev en ansenlig summa pengar till främjandet av kulturella aktiviteter i vårt land. Samma upplägg gällde för övrigt 70-årsdagen 1952. Detta var naturligtvis helt i linje med kungens starka intresse för dessa områden. Framärksmotiven innehöll dessutom ovanligt mycket text vilket var nytt för svensk frimärksutgivning.

Kungens 90-årsdag år 1972 markerades med fem frimärken där ett av motiven visar monarken som bok- och grafiksamlare. De fem frimärkena hade ett nominalvärde på 3,75 kr men häftet såldes för 4,75 kr. Den extra kronan gick till en ny fond för kulturens främjande i vårt land.

Gustaf VI Adolf avled den 15 september 1973 och redan den 24 oktober kom två minnesfrimärken graverade av Czeslaw Slania, något av ett rekord inom svensk frimärkshistoria.

Carl XVI Gustaf (1973-)

För Sverige - i tiden var det valspråk som den unge kung Carl XVI Gustaf valde för att visa att han tänkte sig monarkin, som ett värdefullt bidrag till det moderna svenska samhället. Kronprins Carl Gustaf var bara 27 år när han efterträdde sin farfar, och man kan fråga sig om han kände sig helt beredd att gå in i sin nya roll som landets statschef med allt vad detta innebar.

Vår nye kung hade genomgått en omfattande militär och civil utbildning med betoning på jordbruk. Ett problem i sammanhanget är den dyslexi, som har diagnostiserats hos kungen liksom dottern kronprinsessan Victoria. Dyslexi är ett problem som väldigt många svenskar har och som man kanske inte alltid har velat tala öppet om. Tack vare att kungen och kronprinsessan har berättat mycket öppenlydigt om sina problem har dyslexi fått stor uppmärksamhet.

Tsunamikatastrofen i Thailand 2004 drabbade oerhört många svenska familjer där föräldrar förlorade sina barn eller barn fick se sina föräldrar omkomma i jättevågen. I samband med denna katastrof höll vår kung ett tal i vilket han mycket personligt berättade om förlusten av sin far, kronprins Gustaf Adolf, i en flygolycka 1947. Det var ett tal som grep många människor.

Carl XVI Gustaf är den förste svenske monark vars bana kan följas på frimärken alltsedan kan blev statschef år 1973, endast 27 år gammal. Redan 1974 kom det första

bruksfrimärket med den nye kungens bild i profil. Valören 75 öre motsvarade dåtidens brevporto. Totalt trycktes 138 miljoner exemplar av detta frimärke som under några år dominerade på brevposten i landet. Frimärket markerade också inledningen av Czeslaw Slanias långa serie av frimärken med kungafamiljen som motiv.

År 1976 gifte sig Carl XVI Gustaf med Silvia Sommerlath. De hade träffats under olympiaden i München år 1972 där hon arbetat som värdinna. Frimärksutgåvan med porträtt av det unga paret rönte enorm uppmärksamhet och även den icke filatelistiska allmänheten köpte stora mängder förstadagsbrev och souvenirfolder. Uppenbarligen ansåg många att utgåvan hade en lysande framtid som investeringsobjekt eftersom man inte sällan inköpte större kvantiteter av varje objekt.

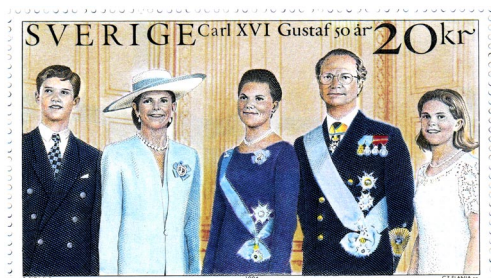
Nästa större tilldragelse var den nya tronföljden som infördes år 1980. Nu dök prinsessan Victoria upp på frimärke tillsammans med sin far. I samband med denna förändring blev prins Carl Philip av med sin förstaplats i den svenska tronföljden eftersom han var yngre än sin syster.

Från 1981 fick bruksfrimärken för utlandsporto ett nytt motiv: drottning Silvia. Detta system har fortsatt fram till våra dagar och vi har dessutom kunnat konstatera att kungaparet har åldrats under tidens gång.

År 1993 kom ett häfte med fyra olika frimärken tillägnat den kungliga familjen. Hela familjen avbildas på valören 12 kronor. Ett liknande motiv återkom 1996 när kungen fyllde 50 år.

Kronprinsessan Victoria gifte sig med sin Daniel år 2010. Daniel Westling var en man ur folket men i samband med giftermålet utnämndes han till prins. Bröllopet väckte enorm uppmärksamhet i vårt land och det följdes på TV av i stort sett alla människor i hela Sverige. Posten uppmärksammade händelsen med ett block som omfattade tre frimärken.

När sedan prinsessan Estelle föddes ledde valet av namn till ett antal syrliga kommentarer och då inte minst från författaren Herman Lindqvist med familjen Bernadotte som specialitet.

Stockholms slott har varit bostad för flertalet monarker ur dynastin Bernadotte, men man har också gärna bosatt sig på andra slott i huvudstadens närhet. Detta gäller även vår nuvarande kung och drottning, som har Drottningholms slott som adress.

Att vara kung har sina avigsidor. Man uppmärksammas och granskas och minsta lilla misstag väcker enorm uppmärksamhet. Carl XVI Gustaf har på det hela taget klarat sig bra. Till de mera problematiska episoderna hör ett statsbesök i sultanatet Brunei i februari 2004. Trots att landet närmast kan beskrivas som en diktatur hade kungen gott att säga om Sultan Hassanal Bolkihah, som beskrevs som ”en ledare som står nära sitt folk.” Det var kanske inte hans mest genomtänkta uttalande.

År 2010 utkom boken *Den motvillige monarken* av Thomas Sjöberg, Deanne Rauscher och Tove Meyer. I boken berättas om episoder som kanske vem som helst gärna skulle vilja glömma bort. Det tyckte även kungen som valde att ”vända blad.” Om det egentligen fanns någon substans i anklagelserna mot kungen och hans vänner är oklart men boken sålde bra under några månader.

På det postala området har mycket hänt. Vid början av 1990-talet avreglerades postmarknaden och Posten förlorade sin monopolställning. Lokala postföretag startades över hela landet men de flesta är nu borta. I stället har ett större privatägt postföretag fått stora marknadsandelar. Den 24 juni 2009 slogs svenska Posten samman med Post Danmark och under 2011 ändrades namnet till PostNord.

Numera trycks svenska frimärken inte längre i vårt land utan i Frankrike och Storbritannien. Postkontoren har ersatts med post i butik eller liknande lösningar. Många samlare rasar över tilltaget att trycka frimärken med en gummering som gör det näst intill omöjligt att avlägsna frimärkena från papper.

Den dramatiska utvecklingen av digitala kommunikationsmedel har dessutom lett till enorma minskningar av postmängden. För många moderna människor är frimärken i stort sett ett okänt begrepp, och man kan fråga sig hur länge det är meningsfullt att använda frimärken i posthanteringen.

Monarkins framtid

Det är inte alla som är positiva till monarkin som system. Man pekar på att det inte är demokratiskt och att man ärver ämbetet. År 1955 bildades Republikanska klubben efter ett antal skandaler där även hovet var inblandat i några fall. En ledande republikan var författaren Vilhelm Moberg. Idag har klubben ersatts av Republikanska föreningen, som grundades år 1997.

Undersökningar görs regelbundet för att utröna befolkningens inställning till monarkin. En undersökning, som Svenska Dagbladet beställde av Sifo år 2016, visade att 65 procent av de tillfrågade önskade bevara monarkin i vårt land. En liknande undersökning genomförd av SOM-institutet i maj 2017 visade att antalet positiva hade sjunkit till 53 procent. Mest positiva till monarkin tycks damer över 65 år vara. De är förmod-

ligen också de mest ivriga läsarna av veckotidningarnas reportage om den kungliga familjen.

Även om monarkin är långt ifrån demokratisk kan man ändå peka på att den är en viktig länk till vår historia. Det är nog många som tycker att vår kung och hans familj gör ett bra jobb med att representera vårt land i olika sammanhang. I början av 2018 tillsattes en utredning, som skall komma med förslag om vilka i familjen som skall erhålla apånage och därmed officiellt representera Sverige.

Man kan slutligen konstatera att PostNord numera inte lägger samma vikt som tidigare vid de traditionella bruksfrimärkena med monarkens porträtt som motiv.

Litteratur

Det har varit ett intressant projekt att följa dynastin Bernadotte genom mer än två seklar. Nedan listas en del av den litteratur som konsulterats. Under arbetets gång har information också hittats på Internet och i många andra sammanhang.

FACIT-katalogen (flera olika).

Nationalencyklopedin.

Nils Falk och Robert Mattson

Oscarsperiodens frimärken 1885-1911.
Sveriges Filatelist-Förbund 1985.

Sveriges Frankotecken del III
(Karlshamn 1964).

Tullberg, Sigurd

Frimärkskavalkad. Stockholm 1960.

VIKARVET Årsbok 2017/2018.

Lysekil 2018.

Bilder

Ett stort tack till Peter Lorentzon Postmuseum och Anders Pleijel som bidragit med illustrationer.